

מסורת התורה שבעל פה

כרך שני

חלק ב
תורת הגאונים ותקופתם

חלק ג
הרמב"ם – חייו ויצירתו

חלק ד
על הראשונים (א)

אשר חנני ה' לברר קצת עניינים ביסודות
התורה שבעל פה, על דעת רבותינו ז"ל

שלמה זלמן הבלין

רחובות תשפ"ב

©

כל הזכויות שמורות למכללת אורות ישראל, אלקנה-רחובות

אין להעתיק ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני,
מגנטי או מכני (לרבות צילום, מזעור והקלטה), ללא אישור בכתב מהמ"ל.

רחובות, תשפ"ב

אודה ה' בכל לבב, בסוד ישרים ועדה, גדולים מעשי ה', דרושים לכל חפציהם. הנותן ליעף כוח ולאין אונים עצמה ירבה, שהחייני וקיימני והגיעני לעת הופעת שני חלקים נוספים, ב וג, המשך לכרך הראשון של מסורת התורה שבעל פה, שראה אור בשנת תשע"ג. בחלק הראשון עסקנו בתקופת חז"ל, ולפנינו המשכנו בענייני תקופת הגאונים, בענייני הרמב"ם, ובענייני קצת ראשונים ואחרונים.

השתדלתי לעסוק בבירור עניינים יסודיים במסורת התורה שבעל פה, עניינים שבדרך כלל לא נדונו ולא נתבארו באופן מספיק ובאורח מסודר, ויהי רצון שדברינו יפיקו רצון ויהיו לתועלת ללומדים ולמעיינים בנושאים אלו. על אף שהיו קשיים טכניים בהכנת הספר הזה, שרובו פורסם לאורך שנים ובבמות שונות. תקוותי שמספר השגיאות והליקויים יהיה מועט, ובמידה שיהיו כאלה, אבקש מוט, מאת הקוראים, לרגל המלאכה הקשה של ניכוש המושג מהתבואה, שכבדה עלי מסיבות שונות.

הנני מודה להנהלת המכללה האקדמית להוראה 'אורות ישראל', מיסודן של 'מורשת יעקב' ברחובות ו'אורות ישראל' באלקנה, וביחוד לידידי ועמיתי הרב חיים פוגל ממייסדי ומנהלי המכללה, וצוות המכללה המסור, על הבית החם שהעניקו לי ועל האפשרות לגדל תלמידים שירביצו תורה בישראל, ועל כולם שנטלו על עצמם את עול הוצאת הספר מהחל ועד כלה. יהי נועם ה' עליהם, ויתברכו מן השמים, ויצליחו בכל מעשי ידיהם ובכל אשר יפנו.

תודה לעוזרים ולמסייעים במלאכת ההכנה וההתקנה בשלבים השונים, וביחוד לבני הרב ר' שלום שצ"ו ונכדי הרב ר' שרגא יברוב שצ"ו, שחרם כפול מן השמים ויתברכו הם וצאצאיהם בכט"ס.

וברכה מיוחדת לעזרתי, בת גדולים ומצוקי ארץ שהעמידו תורה בישראל, מאשה שתחי', עיקר הבית הנאמן, והיתד שהכול תלוי בה, לבריות גופא ולנהורה מעליא, יחד עם צאצאינו וצאצאי צאצאינו מעתה ועד עולם.

תוכן ענינים

חלק ב: תורת הגאונים ותקופתם

פרק א:	תורת הגאונים ותקופתם	15
	א. גבולות התקופה והגדרתה	15
	ב. ה'גאונים' – תפקידים ותארים	16
	ג. ישיבות הגאונים - סורא ופומבדיתא	18
	ד. תורת הגאונים ודרך לימודם	18
	ה. פירושים שכליים ופירושים טבעיים (שבעים פנים לתורה ומקומו של ה'פשט' בדברי הגאונים)	21
	ו. כתיבת תורה שבעל פה	28
	ז. ממגילה לקודקס לפנקס ולמצחף	31
	ח. 'דיעותינו על קיום ספרים כתובים בתורה שבעל פה	32
	ט. ספרי הגאונים וחיבוריהם	37
	י. רשימת הגאונים וזמניהם	38
	יא. ביבליוגרפיה נבחרת לתקופת הגאונים וספרותה	48
פרק ב:	נספחים	57
פרק ג:	על כ"י שנחלק וגלגליו	68
פרק ד:	'חוקי הביקורת המדעית' וחריגיה	76

חלק ג: הרמב"ם – חייו, חיבוריו ופעולותיו

פרק א:	כללי – חייו ופעולותיו	88
פרק ב:	תולדות הרמב"ם	93
	ייחוסו של הרמב"ם לבית דוד	94
	ב. זמן הולדתו של הרמב"ם	96
פרק ג:	דלתות ארון הקודש בבית הכנסת של הרמב"ם	105
פרק ד:	'משנה תורה' לרמב"ם – סוף גאונות	107
	ב	112
	ג	118
פרק ה:	למהדורה המדעית של ספר המדע ממשנה תורה	123
	ב	126
	ג	129
	ד	130

133	ה. בקורת או קנטור	
137	ו. תשובה לתגובה	
141	הספר המוגה של 'משנה תורה' לרמב"ם	פרק ו:
141	הקדמה	
147	שלמי תודה	
147	הספר המוגה של 'משנה תורה' לרמב"ם	
149	א. כתב יד אוקספורד של הספרים מדע ואהבה מ'משנה תורה'	
164	ב. 'הספרים המוגהים משיבת מצרים'	
168	ג. ההגהות והתיקונים בספר המוגה	
170	ה'צוואה' בכתב יד קדשו של הרמב"ם	
171	ביאורים והערות ל'צוואה'	
173	בירורים בדעת הרמב"ם	פרק ז:
176	א: הלכות יסודי התורה פ"א ה"ח - שהקב"ה אינו גוף	
177	ב: הלכות תלמוד תורה פ"ד ה"ג - קריאת שם אבי החכם	
179	ג. הלכות תלמוד תורה פ"ה ה"ה - הזכרת שם הרב	
184	ד: ה' עבודה זרה פ"ג ה"ג - בענין מקטיר ומנסך	
184	ה: ה' עבודה זרה פ"ז ה"ה - בענין הלוקח גרוטאות	
187	ו: ה' קריאת שמע פ"ג ה"ו - גדרי מקומות מטונפים	
190	ז: ה' תפילה פ"ב ה"ח - בעניין המלך המשפט	
192	ח: ה' תפילה פ"ז ה"י - בענין נוסח ברה"ת	
193	ט: ה' תפילה פ"ז ה"ז - קדושה של יוצר ליחיד	
195	י: ה' תפילה פ"י ה"ו - תפילת חול בשבת	
197	יא: ה' תפילה פ"י ה"ד - הזכרת הבדלה בחונן הדעת	
198	יב: ה' תפילין פ"א ה"ז - בענין קלף ודוכסוסטוס	
199	יג: ה' תפילין פ"ז ה"ז - בענין שירטוט	
202	יד: הלכות ספר תורה פ"ח - בענין שירת האזינו	
205	טו: ה' ספר תורה פ"ח - בענין שירת היס	
212	טז: ה' ספר תורה פ"ח - 'נטה' ו'השכם'	
213	יז: ה' ספר תורה פ"ח - 'כבד' 'לא תרצח' 'לא תנאף'	
214	יח: ה' ספר תורה פ"ח - וידבר דזה קרבן	
216	יט: ה' ספר תורה פ"ח - 'ויצו משה' וידבר משה' 'ארור'	
217	כ: ה' תפילין פ"י ה"א - בענין הקריאה בס"ת פסול	
218	כא: ה' ציצית פ"ב ה"ו - המוצא חוטי ציצית מופסקין מושזרין	
222	ביאור הסוגיה ושיטות הראשונים	
224	כב: ה' ברכות פ"ח ה"ח - בענין ברכת בורא נפשות	

226	כג: ה' מילה פ"ג ה"ג - נוסח ברכות המילה	
228	כד: הלכות עבודה זרה פ"ד הי"ג - קדשי בדק הבית	
230	פרק ח': לתולדות הדפוסים הראשונים של ספר "משנה תורה"	
233	דפוסים ראשונים	
234	דפוס [רומי] קודם ר"מ :	
234	שיבושים שנפלו בדפוס רומי	
241	דפוס קושטא רס"ט	
242	המצב בדפוס קושטא ביחס לדפוס רומי ודפוס שונצינו:	
243	מסקנה לגבי יחס דפוס קושטא לדפוס רומי ודפוס שונצינו	
244	נושאי הכלים	
244	השגות הראב"ד	
246	פרק ט': משנה תורה לרמב"ם מדפוס משה נ' שאלתיאל	
248	ב	
256	הוספות למבוא	
258	פרק י': בין ראשונים לאחרונים בענייני נוסח	
269	כלום יתכן שהרמב"ם מלגלג על שואלים שלא כעניין?	
272	פרק יא: משהו לתולדות דפוס הרמב"ם	
275	פרק יב: תשובת רבנו המאירי	
281	פרק יג: 'מאמר תחיית המתים לרמב"ם' מאת לאה נעמי גולדפלד	
283	פרק יד: יצחק טברסקי: מבוא למשנה תורה לרמב"ם	
285	פרק טו: דעת הרמב"ם בטעמי המצוות וקצת מענייני מחקר ההלכה	
288	[ב]	
292	נספח	
294	פרק טז: רמב"ם מהדורת הרב קאפח והערכת הרי"מ לאו	

חלק ד: על הראשונים (א)

297	פרק א: לנוסח התלמוד שהיה בפני רש"י ולהגותיו	
297	הקדמה	
307	פרק ב: הגהות	
309	השפעת ההגהה על הטקסט	
310	ספרות ההגהות	

פרק ג:	תקנות רבינו גרשום מאור הגולה בענייני אישות	314
	1. מבוא	315
	2. המסורת על הגבלת זמנן של תקנות רגמ"ה בענייני אישות	317
	3. המצב בספרד	318
	4. המצב בקהילות פרובאנס	319
	5. תקנות רגמ"ה במקום מצוה	321
	6. תשובות הרשב"א הקשורות לתקנות רגמ"ה בענייני אישות	322
	7. דעת הרשב"א בענייני תקנות רגמ"ה כפי שנתפרשה על ידי הריטב"א	322
	8. דעת הרשב"א בענייני תקנות רגמ"ה כפי שנתפרשה על ידי הפוסקים	324
	9. התשובות המתפרסמות בזה ומקורותיהן	326
	10. הקדמה לתשובה א	327
	11. גוף תשובה א (= בחלקה שו"ת הרשב"א ח"א סימן תקנ"ז)	329
	12. הקדמה לתשובה ב	331
	13. גוף תשובה ב - תשובה חדשה	331
	14. הקדמה לתשובה ג ודיון בתשובת ר' יחיאל אשכנזי זק"ש קאשטילאן שבכתב-יד	333
	15. גוף תשובה ג -- תשובה חדשה	336
	16. הקדמה לתשובה ד	337
	17. גוף תשובה ד - דפוס רומי, סימן ר"פ - ח"ז, סימן ר"פ ח"ג סימן תמ"ו	339
	18. הקדמה לתשובה ה	341
	19. גוף תשובה ה - שו"ת הרשב"א ח"א סימן אלף ר"ה	342
	20. הקדמה לתשובה ו ודיון בתשובת ר' יחיאל הנ"ל	343
	21. גוף תשובה ו -- תשובת ר' יצחק די מולינא מכתב-יד	347
פרק ד:	בירורים חדשים בענייני תקנות רגמ"ה	352
	1. המקורות לתקנות רגמ"ה	352
	2. 'חידוש' התקנות מפעם לפעם ומשמעותו	353
	3. המקור הקדום ביותר של קובץ תקנות רגמ"ה	356
	4. המסורת על הגבלת זמנן של תקנות רגמ"ה	357
	5. ריבוי נשים כספרד	358
	6. דעת הרשב"א ויחסו לתקנות רגמ"ה	360
פרק ה:	הערות על ערך 'חרם רגמ"ה' באנציקלופדיה התלמודית	365
פרק ו:	כיוונים בהוצאת ספרי הראשונים	369
פרק ז:	מבוא כללי לשו"ת הרשב"א	378
פרק ח:	תפלה לרשב"א	384
	[א] - [פתיחה']	385

387	[ב] - [פסוקי הנושא ורמזים לנושאים]
388	[ג] - [א'חד' ואחדות']
389	[ד] - [ה'בריא' והכל']
390	[ה] - [א'תה' והבריא]
390	[ו] - [שכחי ה' - על סדר א"ב]
392	[ז] - [האדם, הסתום והנעלם]
393	[ח] - [רצון ה' והבריא]
394	[ט] - [עבודת ה' מתוך הכרת גדלת הבורא, 'אתה' ו'כל']
395	[י] - [לברך ולהלל את ה' מתוך הכרת גדלותו, 'אתה' ו'כל']
396	[יא] - [גבורת ה' וגבורת מעשיו]
398	[יב] - [תפארת הבורא, ה'כל' יפארוך]
401	[יג] - [נצח הבורא ונצחון בבריא]
403	[יג] - [הוד והדר הבורא]
403	[יד] - [יסוד - יסוד העולם, המקדש ועבודת הכהנים]
408	[טו] - [מלכות ה']

410	פרק ט: הרשב"א וקובצי תשובותיו
417	ב
420	ג
427	נספח א: תשובת רשב"א וחילופי נוסחאותיה
430	נספח ב: דברי המדפיסים בסוף שו"ת הרשב"א, בולוניי רצ"ט
432	נספח ג

434	פרק ח: מהדורות מתוקנות של מקורות ההלכה "סנהדרי גדולה"
434	א. ספרי מקורות במשפט העברי
435	ב. סידרת "סנהדרי גדולה"
436	ג. "סנהדרי גדולה" - כך ראשון
436	ד. ספרי הראשונים למסכת סנהדרין - השלמה
437	ה. ספרי הראשונים למסכת סנהדרין - הערות
444	ו. ליקוטי תוספות הריב"א
446	ז. חידושי רבינו דוד בונפיד
447	ח. הריב"א ותולדותיו
451	ט. החלפת הריב"א בריצב"א
454	י. פסקי הריב"א ופירושו
456	יא. תוספות הריב"א
460	יב. ריב"א ו"יד רמה" לר' מאיר הלוי אבולעפיה
462	יג. מבוא לתולדות ר' דוד בונפיד וחיבוריו

465	יד. לקט איגרות הרמ"ה	
465	טו. סיכום	
466	פרק ט: זיוף בס' האשכול מהדורת הרב אויערבך	
474	פרק י: ילקוט שמעוני	
476	פרק יא: רח"ז פינקל: ילקוט שמעוני ופשר 'רמזיו'	
476	א. המחבר, טיבו של החיבור ותכונתו	
481	ב. הנוסחאות, השיבושים והדפוסים המאוחרים	
483	ג. מראי המקומות והציורים	
485	ד. ה"סדר" בילקוט ובעיית ה"רמזים"	
486	ה. בעניין ה"רמזים" (המשך)	
488	ו. פתרון שאלת ה"רמזים" טיבם ומטרתם	
492	ז. ה"רמזים"	
494	ח. "רמזים" כפולים	
496	ט. "רמזים" כפולים (המשך)	
497	י. יחס הרמזים בתורה והרמזים בנ"ך	
498	יא. קונטרס אחרון מן הירושלמי	
500	יב. השלמת "רמזים" על פי הפניות ממקום אחר	